

KATARZYNA MIKOCCA-RACHUBOWA

Warszawa, Instytut Sztuki PAN

O Giornale Vincenza Pacettiego raz jeszcze

Niedawno w „Biuletynie Historii Sztuki” ukazał się artykuł omawiający zamówienia dzieł sztuki dokonywane przez Polaków i ich wizyty w studiu rzymskiego rzeźbiarza Vincenza Pacettiego (1746-1820)¹, które artysta odnotował w prowadzonym przez siebie dzienniku, a dokładniej w pierwszej jego części, obejmującej lata 1773-1803². Jest to partia diariusza znacznie częściej wykorzystywana przez badaczy niż druga, która pochodzi z lat 1803-1819 i kończy się na rok przed śmiercią Pacettiego³. Obie części dziennika wzmiankowane są w literaturze od początku lat 20. XX w.⁴ Pierwsza, bardziej znana, została spopularyzowana głównie dzięki pracom Hugh Honoura⁵ – druga, początkowo wykorzystywana jedynie sporadycznie, stała się ostatnio przedmiotem badań⁶. Od kilku lat zespół włoskich historyków przygotowuje edycję obu części tego

¹ Katarzyna MIKOCCA-RACHUBOWA, „Rzeźbiarz rzymski Vincenzo Pacetti i Polacy”, *Biuletyn Historii Sztuki*, LXV: 2003 nr 2, s. 261-276.

² Biblioteca Alessandrina w Rzymie, rkps 321: *Giornale di Vincenzo Pacetti riguardante li principali affari, e negozi del suo studio di scultura, ed altri suae interessi particolari, incominciato dall'anno 1773 fino all'anno 1803*.

³ Museo Centrale del Risorgimento w Rzymie, busta 654, n. 5: *Giornale delle cose più importanti di pertinenza di Vincenzo Pacetti fin ora scritto in fogli volanti ma da quest'epoca in poi tutti si riportano in alfabeto a scienza delle loro casate o sieno cognomi rispettivi questo di 15 maggio 1803* [cytowane dalej: *Giornale ...*, 2], karty nie numerowane.

⁴ Kurt CASSIRER, „Die Handzeichnungssammlung Pacetti”, *Jahrbuch der Preussischen Kunstsammlungen* (Berlin), XLIII: 1922, s. 64 (wzmiankowana jest tu pierwsza część dziennika rzeźbiarza znajdująca się w Biblioteca Alessandrina w Rzymie, i druga partia diariusza, pozostająca wówczas jeszcze w zbiorach prywatnych, u spadkobierców artysty w Rzymie na via Gregoriana).

⁵ Hugh HONOUR, „Vincenzo Pacetti”, *The Connoisseur*, CXLVI: 1960 nr 589 (November), s. 174-181; id., „The Rome of Vincenzo Pacetti. Leaves from a Sculptor's Diary”, *Apollo*, 1963 November, s. 368-376.

⁶ Hugh HONOUR, „Canova's Studio Practice – II: 1792-1822”, *The Burlington Magazine*, CXIV: 1972 nr 829 (April), s. 220 przypis 41; id., „Canova's Statues of Venus”, *The Burlington Magazine*, CXIV: 1972 nr 835 (October), s. 662 przypis 31. Na obie części diariusza Pacettiego powołują się: Maria Grazia PICOZZI („La ‘Statua di Lucio Vero’ nel Braccio Nuovo dei Musei Vaticani”, *Xenia. Semestrle di Antichità*, XV: 1988, s. 107 przypis 11, też s. 109 przypis 54; „Il ‘Gruppo della Pace con Pluto Bambino’ di Vincenzo Pacetti”, *Bollettino (Monumenti Musei e Gallerie Pontificie)*, VIII: 1988, s. 70 przypis 14), Alvar GONZÁLES-PALACIOS („La Stanza del Gladiatore”, *Antologia di Belle Arti*, nr 43-47, 1993, s. 15 przypis 27, też s. 15, 32), Alberta CAMPITELLI („Il Giardino del Lago”, [w:] *Il Giardino del Lago a Villa Borghese. Sculture romane dal classico al neoclassico*, a cura di Alberta CAMPITELLI, [katalog wystawy] Roma, Palazzo delle Esposizioni 17 novembre 1993-31 gennaio 1994, Roma 1993, s. 26 przypis 5 i s. 148), Rosella CARLONI („Francesco A. Franzoni nel giornale di Vincenzo Pacetti”, *Labyrinthos*, XI-XII: 1992-1993, nr 21-24, s. 361-392; „I fratelli Franzoni e le vendite antiquarie del primo Ottocento al Museo Vaticano”, *Bollettino (Monumenti Musei e Gallerie Pontificie)*, XIII: 1993, s. 161-226, passim), i ostatnio: Nancy H. RAMAGE („The Pacetti Papers and the Restoration of Ancient Sculpture in the 18th Century”, [w:] *Von den Schönheit weissen Marmors*, hrsg. T. WEISS, Leipzig 1999, s. 79-83), Ricardo de MAMBRO SANTOS („Marmi quotidiani. Vicende biografiche e trascorsi stilistici

źródła, którego znaczenie dla poznania stosunków panujących w rzymskim środowisku artystycznym końca XVIII i początków XIX w. nie sposób przecenić⁷.

Dla zagadnienia związków Pacettiego z Polakami szczególnie istotna jest pierwsza część diariusza artysty, wykorzystana we wspomnianym wyżej artykule⁸. Znajdujemy tam informacje o rzeźbach zamawianych u Pacettiego przez króla Stanisława Augusta i osoby z jego otoczenia oraz przez innych przedstawicieli polskiej arystokracji i ziemiaństwa, a także o licznych wizytach Polaków w jego rzymskim studiu. Natomiast druga część dziennika nie jest dla rozważań dotyczących tego tematu zbyt interesująca. Natrafiamy w niej jedynie na kilka niezbyt istotnych wzmianek odnoszących się do Polaków, takich jak np. informacje, że w dniu 13 czerwca 1803 r. studio artysty odwiedziła nieokreślona z nazwiska *una signora Polaccha*, aby obejrzyć obrazy⁹, a 16 maja 1809 r. zostali doń przyprowadzeni przez Carla Antoniniego (rzymskiego rysownika i grafika) *certi Signori Polacchi*¹⁰.

Z konkretnymi osobami związać można jedynie dwie wzmianki dotyczące Stanisława Poniatowskiego (1754-1833), królewskiego bratanka, znawcy, mecenasa i kolekcjonera dzieł sztuki, oraz informację odnoszącą się do „księżny Czartoryskiej”, zapewne Barbary Doroty z Jabłonowskich Czartoryskiej (1760-1844), która mieszkała w Rzymie i prowadziła salon znany w kręgach tamtejszej arystokracji. Książę Poniatowski w początkach XIX w. również zamieszkał na stałe w Rzymie, gdzie w 1803 r. nabył rezydencję przy Porta Flaminia, którą przekształcał dla Giuseppe Valadier¹¹. W dniu 16 listopada 1803 r. Pacetti udał się do Valadiera, od którego dowiedział się, że *principe Poniatoschi*, chcąc nabyć niektóre gipsowe rzeźby ze studia Bartolomea Cavaceppiego (zmarłego w 1799 r.), zwrócił się do Torlonii (chodziło zapewne o rzymskiego bankiera Marino Torlonię, zajmującego się m.in. sprawami związanymi z zakupem dzieł sztuki). Ten jednak odwiódł go od tego pomysłu, demonstrując, jak zauważył Pacetti, swoją „absolutną władzę” (zapewne nie chciał dopuścić innych marszandów do prowadzenia interesów z towarzystwem, które sam obsługiwał), czym wyrządził przykrość Pacettiemu, zajmującemu się przecież na dużą skalę pośrednictwem w handlu dziełami sztuki¹². Wkrótce jednak, 19 stycznia

nel 'Giornale' di Vincenzo Pacetti”, [w:] *Sculture romane del Settecento, 1: La professione dello scultore*, a cura di Elisa DEBENEDETTI, Roma 2001 [Studi sul Settecento Romano, 17], s. 197-216) i Lucia PIRZIO BIROLI STEFANELLI („Il 'Giornale' di V. Pacetti: Spagnoli a Roma nella seconda metà del XVIII secolo”, [w:] *Illuminismo e illustracion: le antichità e i loro protagonisti in Spagna e in Italia nel XVIII secolo*, a cura di José BELTRÁN FORTES, 2003 [Biblioteca Itlica, 27], s. 329-339).

⁷ Por.: Lucia PIRZIO BIROLI STEFANELLI, „Il diario di Vincenzo Pacetti e la cultura antiquaria nella Roma del Settecento”, [w:] *Pallade di Velletri: il mito, la fortuna*, Atti di Giornata Internazionale di Studi, 13 dicembre 1997, Velletri, Palazzo Comunale, [Museo Studi e Ricerche/ 2. Quaderni di studio a cura del Museo Civico di Velletri], Roma 1999, s. 31-33. Ostatnio okazało się, że zespół luźnych kart pochodzących z dziennika Pacettiiego przechowywany jest w Getty Research Institute w Los Angeles, a w Biblioteca Italo Faldi w Viterbo znajduje się fragment tegoż dziennika z lat 1772-1774 (por.: Antonella PAMPALONI, „Vincenzo Pacetti: stralcio di un diario di lavoro”, *Neoclassico*, nr 25/2004, s. 13-53).

⁸ MIKOCCA-RACHUBOWA, op.cit.

⁹ *Giornale ...*, 2, litera P, k. nlb.: *Adi 13 giugno [1803] è venuta una Sig[nora] Polaccha portata dal M[onsignor?]*e* Teodoro, la quale è dilettante, di veder quadri, ma poco o nulla offerisce.*

¹⁰ *Giornale ...*, 2, litera C, k.nlb.: *Adi 16. Mag[gi]o d[ett]o [1809] il Sig. Carlo Antonini ha condotto certi Signori Polacchi p[er] vedere il mio Studio.*

¹¹ Andrea BUSIRI VICI, „Le casina Vagnuzzi sulla Flaminia”, *Il Palatino*, VII: 1963 nr 5-7 (maggio-luglio), s. 98-107; id., *I Poniatowski e Roma*, Firenze 1971, s. 259-265.

¹² *Giornale ...*, 2, litera V, k. nlb.: *Adi 16 [9bre 1803] sono andato dal S[ignor] Valadier p[er] parlare de nostri affari, ed esso mi ha detto che volendo il S[ignor] Principe Poniatoschi acquistare alcuni gessi dello studio Cavaceppi ne fece domanda al nostro socio Torlonia, il quale non solo, è stato renitente ma dimostra un dominio assoluto, sa questo negozio di società, che ci rincresce.*

1804 r., Poniatowski i Valadier odwiedzili Pacettiego, chcąc nabyć od niego kilka fragmentów antycznych oraz trzy rzeźby: Pallas Atenę i dwa przedstawienia Wenus w kąpeli¹³. Natomiast 11 grudnia 1811 r. studio Pacettiego odwiedziła księżna Czartoryska w towarzystwie dwóch innych dam, przyprohwadzona przez Carla Antoniniego dla obejrzenia znajdujących się tam dzieł. Zachwyciło ją antyczne przedstawienie ręki trzymającej syringę (zapewne fragment posągu fauna), które Pacetti wspaniałomyślnie jej podarował¹⁴. Zapiski te wyczerpują zasób informacji odnoszących się do Polaków i spraw związanych z Polską, jakie znalazły się na kartach drugiej części diariusza Vincenza Pacettiego.

RECENZJA

¹³ *Giornale ...*, 2, lettera P, k. nlb.: *Adi 19. = Gen[na]io 1804 = il sig[nor]e Principe Poniatoschi, Valadier, ed il M[onsi]gnor [?]e di Casa è venuto p[er] domandarmi alcuni fram[m]enti antichi, e tre statue, cioè La Pallade, e le due Venerine, che stanno nel bagno; mi [?] sentendo che appartengono al Papa, p[er] il contratto fatto mi hanno incluso [?] il negozio.*

¹⁴ *Giornale ...*, 2, lettera S, k. nlb.: *Adi 11 Xbre d[et]to, 1811]. È venuta la Sig[nora] Contessa Sartorischi a vedere i miei oggetti, assieme con due altre Signore ed in compagna dell'Antonini, la quale è restata nel vedere tanta roba. = Essa si è invaghita di una mano antica che tiene una siringa, parendo essere un Fauno, ed io glie lo donata.*